

«HEROÍSMOS»

HISTÒRIA D'UN PROJECTE CINEMATOGRÀFIC PIONER A BENEFICI DE LA CREU ROJA DE TARRAGONA

————— Josep Barceló-Prats i Neus Sánchez-Pié —————

L'objectiu d'aquest text és descriure l'origen i les finalitats de la pel·lícula «Heroísmos». Ideada i rodada íntegrament a Tarragona, fou estrenada el 7 d'abril de 1922 per tal de recaptar fons a benefici de la Creu Roja i posar en marxa un hospital de sang a la ciutat per atendre els soldats ferits i malalts provinents del Desastre d'Annual.

The aim of this text is to describe the origin and the aim of the film **Heroísmos**. Conceived and filmed entirely in Tarragona, it premiered on 7 April 1922 in order to raise funds for the Red Cross and to set up a blood bank in the city to attend to the wounded and sick soldiers returning from the Battle of Annual.

PARAULES CLAU:
cinema, Creu Roja,
Desastre d'Annual,
Tarragona

KEYWORDS:
cinema, Red Cross,
Battle of Annual,
Tarragona

◆ Introducció

El 2024 la Creu Roja Tarragona celebra els seus 150 anys d'història a la ciutat i, per tant, és una magnífica ocasió per fer visible com la seva activitat benèfica i assistencial s'ha anat adaptant als canvis històrics i socials produïts des del 1874. Aprofitant aquesta efemèride, aquest text vol aproximar al lector a la Tarragona del primer terç del segle passat per tal de descriure l'origen i les finalitats d'un projecte cinematogràfic pioner a Catalunya. Ideada i rodada íntegrament a Tarragona, la pel·lícula «Heroísmos» fou estrenada el 7 d'abril de 1922 amb l'objectiu de recaptar fons a benefici de la Creu Roja tarragonina i, d'aquesta manera, ajudar-la a paliar les despeses derivades d'atendre la munió de soldats ferits i mutilats que arribaven del Desastre d'Annual ocorregut durant el 1921.¹ Concretament, la major part dels diners recaptats es van emprar per posar en marxa un hospital de sang a la ciutat.²

◆ Antecedents i genealogia de la Creu Roja: de Ginebra a Tarragona

Malgrat pugui sorprendre a més d'un, la manera d'entendre l'ajuda al promís que ha caracteritzat a la Creu Roja, des dels seus inicis, no es va originar amb la proposta que Henry Dunant (1828-1910) va fer, durant l'octubre de l'any 1863, a la Conferència de Ginebra sobre les societats civils de socors.³ Amb independència del naixement de la sensibilitat humanitària que

1. La historiografia ha anomenat el Desastre d'Annual a una greu derrota militar de l'exèrcit espanyol durant la guerra del Rif (1919-1925), en la qual s'estima que hi van perdre la vida uns 8.000 soldats de la Comandància Militar de Melilla a mans de les tropes rebels dirigides pel cabdill rifeny Abdelkrim. Aquest i d'altres successos bèl·lics van desencadenar arreu de l'Estat espanyol una onada d'indignació contra la guerra, en què la mobilització de reservistes ja havia provocat importants protestes, la qual va acabar de deteriorar els darrers governs constitucionals del regnat d'Alfons XIII i va propiciar el cop d'estat de Miguel Primo de Rivera.

2. Un hospital de sang és un hospital provisional que té com a finalitat poder atendre els ferits en proximitat, evitant demores i desplaçaments que empitjoren el seu pronòstic vital. Tanmateix, també reben el mateix nom alguns hospitals que, amb caràcter transitori, es creaven als nuclis urbans de poblacions allunyades del conflicte. Així, doncs, els hospitals de sang eren utilitzats de forma breu o perllongada, d'acord amb la mobilitat pròpia de l'enfrontament i de les necessitats de l'exèrcit. Els més duradors són fàcils de documentar, però d'altres no n'ha quedat quasi cap testimoni oral ni escrit.

3. La conferència de Ginebra que va donar origen a les associacions civils de socors de la Creu Roja, a l'octubre de 1863, va cloure fent una crida al zel caritatiu i filantròpic de la societat europea per tal que es constituïssin les esmentades societats de socors a cada país amb

tan identifica els valors de la Creu Roja i que alguns autors ja documenten a la segona meitat del segle XVIII,⁴ és bo recordar aquí que durant els segles medievals i moderns també trobem un ampli ventall d'institucions assistencials creades per fer front a tot tipus de situacions adverses relacionades amb la pèrdua de la salut, els flagells epidèmics, les crisis de subsistència i les guerres, la pobresa o l'abandonament d'infants, entre d'altres.⁵

En aquest sentit, la mil·lenària història urbana de Tarragona és curulla d'exemples que –gràcies a les accions dels seus habitants i ciutadans, dels seus administradors o de les seves autoritats– van anar configurant, molts segles abans de l'efemèride que aquest any 2024 es commemora, una idea de comunitat i de ciutat basada, entre d'altres característiques, en assumir de forma col·lectiva la gestió del que avui anomenem grups socials vulnerables.⁶ Dit amb altres paraules, la manera de concebre i de practicar l'hospitalitat a Tarragona –i, per extensió, al conjunt de territoris de l'antiga Corona d'Aragó durant els segles medievals i moderns–⁷ va donar lloc al naixement i desenvolupament d'una gran varietat d'institucions assistencials per acollir tota classe de pobres i malalts,⁸ com l'Hospital de San-

l'objectiu que ajudessin als respectius exèrcits a pal·liar les seves insuficiències en l'auxili i assistència als soldats ferits i malalts durant les guerres modernes. Per saber-ne més, vegeu: MOYNIER, Gustave. *Compte rendu de la Conférence Internationale réunie à Genève les 26, 27, 28 et 29 Octobre 1863 pour étudier les moyens de pourvoir à l'insuffisance du service sanitaire dans les armées en campagne*. Genève: J. G. Fick, 1863.

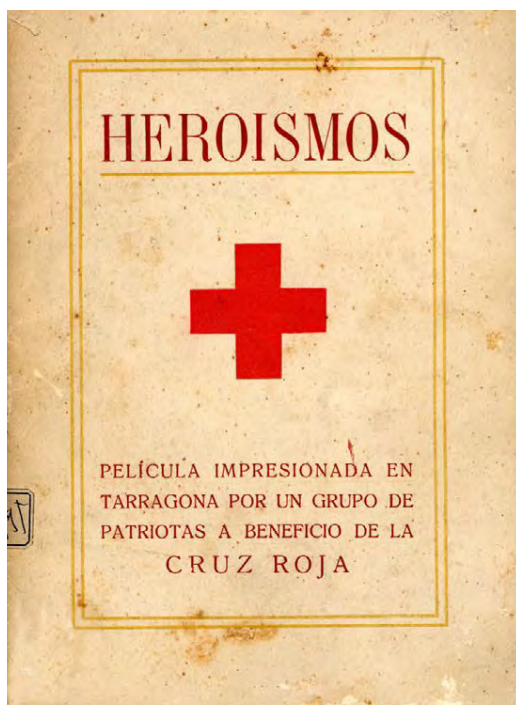
4. Sobre els orígens de l'humanitarisme, vegeu: LAQUEUR, Thomas. «Bodies, details, and the humanitarian narrative». A: HUNT, Lynn. (ed) *The New Cultural History*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1989, p. 176-204.

5. Vegeu: COMELLES, Josep M.; CONEJO, Antoni; BARCELÓ-PRATS, Josep. *Imago civitatis: Hospitales y manicomios en Occidente*. Tarragona i Barcelona: Publicacions Universitat Rovira i Virgili i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2018.

6. Vegeu: BARCELÓ-PRATS, Josep. «Las raíces culturales del hospital medieval: El caso de Tarragona (ss. XII-XV)». *Revista de la CECEL*, n. 18, 2018, p. 7-30.

7. Pel cas de Barcelona, vegeu: ZARZOSO, Alfons; BARCELÓ-PRATS, Josep. *Barcelona hospitalària: La ciutat i els seus hospitals, segles XIV-XX*. Barcelona: Museu d'Història de Barcelona, 2023.

8. En relació amb l'ètica caritativa que va caracteritzar els segles medievals i moderns, vegeu: ARRIZABALAGA, Jon. «Asistencia, caridad y nueva ética de la responsabilidad colectiva ante la salud y la pobreza en el espacio urbano occidental del Antiguo Régimen». A: HUGUET-TERMES, Teresa; VERDÉS, Pere; ARRIZABALAGA, Jon; SÁNCHEZ, Manuel. (eds.) *Ciudad y hospital en el Occidente Europeo (1300-1700)*. Lleida: Milenio, 2013, p. 27-48.

Portada del llibret que conté l'argument del film «Heroísmos». Fotografia cedida per l'Aula del Cinema de la Universitat Rovira i Virgili.

ta Tecla,⁹ la gestió dels quals va adquirir un valor específic en la manera d'entendre el bon regiment de la cosa pública.¹⁰ És dins d'aquesta manera d'entendre la *res publica* civil i el bé comú que, ja en època contemporània, s'ha d'incardinar la fundació a Catalunya d'institucions com la Creu Roja.

Deixant de banda els antecedents i centrant-nos en els orígens de la Creu Roja, la neutralitat ha estat –des dels seus inicis– un dels trets distintius, per no dir el gran símbol d'identitat d'aquesta associació. Fins al punt que el «despertar» de la Creu Roja a Espanya –també a Tarragona– va tenir molt a veure amb aquest paper d'actor neutral a les guerres d'ultramar i peninsulars que es van solapar durant el Sexenni Democràtic (1868-1874). Així, doncs, malgrat que la fundació oficial de la Creu Roja a Espanya fou un

9. Per saber més de la història de l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla, vegeu: BARCELÓ-PRATS, Josep. *Poder local, govern i assistència pública: l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla de Tarragona*. Tarragona: Arola Editors, 2017.

10. Per llegir un manual de pràctica política i moral per a càrrecs públics redactat a l'edat mitjana, vegeu: EIXIMENIS, Francesc. *Regiment de la cosa pública*. Barcelona: Ed. Barcino, [1383] 1929.

6 de juliol de 1864, aquesta entitat no va començar a fer-se visible fins uns anys més tard, amb els inicis de la primera guerra d'independència de Cuba o *Grito de Yara* (1868-1878) i, sobretot, amb el desenvolupament de la tercera guerra carlina (1872-1876) i de la insurrecció cantonalista (1873-1874).¹¹

De fet, no fou fins a la dècada de 1870 quan la Creu Roja a Espanya va entrar en ebullició, disparant-se la creació de comitès provincials i locals i materialitzant la idea de crear seccions de senyores. El conjunt de totes aquestes associacions començaren a fer crides freqüents a l'exercici de la caritat cristiana, la filantropia i l'humanitarisme, inscrites totes elles en l'imaginari dels ferits de guerra. Tanmateix, aquesta «activació» produïda durant els anys setanta del segle XIX no va transformar la Creu Roja espanyola en una mera organització de suport a les insuficiències de l'exèrcit. L'accelerat procés de constitució de comitès, així com les seves primeres activitats, va ser compartit per persones que se sabien partidàries de bàndols diferents –essencialment lliberals i carlins– i que possiblement intuïen que les seves idees acabarien confrontant-se militarment. Per això, una vegada va esclatar la tercera carlinada, la defensa dels principis de neutralitat postulats a la Conferència Ginebra de 1863 va ser una constant en l'activitat de la Creu Roja arreu d'Espanya, buscant d'immediat el compromís d'ambdós bàndols. Si bé la diversitat ideològica preexistent en la composició dels comitès van anar transformant-se per la sortida dels carlins i l'entrada dels progressistes, fet que va disminuir la composició classista dels comitès,¹² la campanya de sensibilització pre-bèlica duta a terme en els anys precedents va ajudar a què la Creu Roja s'anés convertint en una icona de la «protecció» i en una seu de la «neutralitat».

Així fou com l'emblema de la Creu Roja va acabar per ser «socialitzat», fins al punt que, entre els primers passos que donava una persona –fos o no soci de la Creu Roja– quan disposava d'un lloc on socórrer els ferits o volia fer recollecta de queviures, mantes, venes, etc., era el de col·locar l'emblema de la Creu Roja per tal d'identificar-lo i avisar tothom de la seva ubicació.

11. Per saber més sobre aquests conflictes i la seva influència amb el desenvolupament de la Creu Roja, vegeu: GARCÍA-REYES, J. Carlos; SÁNCHEZ-MARTÍNEZ, Guillermo; ARRIZABALAGA, Jon. «Movilización patriótica, medicina de guerra y humanitarismo: la Cruz Roja española en los conflictos civiles del Sexenio Democrático». *Estudios do Século XX*, n. 12, 2012, p. 69-86.

12. Abans d'esclatar la tercera carlinada, fou molt notòria l'absència generalitzada de radicals, federalistes i obreristes en els comitès de la Creu Roja espanyola, quelcom lògic atès l'origen classista inicial de l'associació i la seva estreta vinculació amb els principis catòlics que es traduïen en constants crides a la caritat cristiana.

Certament, la Creu Roja va obrir el camí per tal que el voluntarisme humanitari quedés incorporat definitivament en l'imaginari col·lectiu de la població espanyola i, òbviament, també de la tarragonina. De retruc, aquest mateix imaginari va permetre a la Creu Roja desenvolupar el paper d'actor protagonista i de confiança que li permeté augmentar la quantitat i la qualitat dels recursos a provisionats i diversificar els mitjans d'assistència i de socors.

A Catalunya, la primera assemblea de la Creu Roja que es va fundar fou a Barcelona, la qual tingué lloc en un saló de descans del Gran Teatre del Liceu un 3 de juliol de 1872, amb la presència de l'aleshores alcalde de la ciutat Francesc de Paula Rius i Taulet (1833-1890).¹³ La guerra carlina i els conflictes socials que van tenir lloc a Catalunya entre 1872 i 1874 van afavorir l'aparició de noves assemblees. Després de la de Barcelona es constituïren, també al 1872, les juntes locals de Mataró i de Lleida. A Tarragona també es va formar una assemblea provincial, tal com demostra un document de 1874. Tanmateix, la seva primera acció humanitària amb certa repercussió no es produí fins a l'octubre de 1895, data en la qual aquesta junta es va reactivar amb l'objectiu d'auxiliar els soldats malalts i ferits procedents de les guerres de Cuba i Filipines. Altres accions destacades, ja efectuades als inicis del segle XX, foren el socors prestats durant la catàstrofe ferroviària ocorreguda a Riudecanyes al 1906 o el muntatge i manteniment d'un hospital provisional de 20 llits a la Riera de Gaià per tal d'atendre als malalts durant un brot epidèmic de còlera al 1911.¹⁴

Tanmateix, l'acció de socors que més va prestigiar a l'assemblea local de la Creu Roja de Tarragona fou la preparació i costejament, durant l'any 1922, d'un hospital de sang amb 40 llits per atendre als soldats ferits i malalts que arribaven procedents de la guerra del Rif. Sens dubte, tal com veurem en els següents apartats, un dels factors que més va influir en aquesta rellevància fou la filmació i exhibició de la pel·lícula «*Heroïsmos*», però no fou l'únic. En aquest sentit, cal destacar que la intervenció de la Creu Roja internacional durant la Primera Guerra Mundial (1914-1918) també va servir per fer més

13. Per saber més de la fundació de la Creu Roja a Barcelona, vegeu: CLEMENTE, Josep C. *125 anys de testimoni humanitari (1872-1997): La Creu Roja a Barcelona*. Barcelona: Fundació Uriach, 1997.

14. Una síntesi de l'obra realitzada per l'assemblea local de la Creu Roja de Tarragona, durant els anys finals del segle XIX i les primeres dècades del XX, es pot trobar a: VIVES, Francisco. *Tarragona benèfica: compendio histórico-práctico de las actuales Instituciones benéficas*. Tarragona: Talleres tipográficos Suc. de Torres & Virgili, 1929.

visible la importància de la seva tasca humanitària i, en concret, va posar en relleu la necessitat de formar a una part de les seves voluntàries com a infermeres per tal de poder socórrer més eficientment als soldats ferits i malalts. Vegem un fragment d'una crònica publicada al *Diario de Tarragona* al 1917, en el qual es deixa constància d'aquesta necessitat:

En la línea de fuego de Francia existen 6.000 enfermeras de la Cruz Roja, heroicas mujeres, de abnegación sin límites, que, abandonando frivolidades del mundo, dulzuras y resplandores de la vida elegante, se entregan a la vida azarosa, a la vida llena de peligros, de adversidades, de privaciones... En total son 80.000 las damas francesas que figuran dispuestas a ir donde se las destine, en socorro y auxilio de sus hermanos que sufren, que luchan, que derraman su sangre por sus santos ideales. Hermoso y elocuente ejemplo que hemos de recordar. (...) Para el ejercicio de la caridad es indispensable la mujer, y las de Tarragona tienen ese sentimiento arraigado, constituyendo su más íntimo, santo y constante ideal, que las honra y enaltece.¹⁵

Precisament, els primers vestigis de formació d'infermeres a la ciutat Tarragona els trobem al 18 de gener de l'any 1918, data en la qual es va inaugurar el primer curs teòric-pràctic de «*Damas Enfermeras de la Cruz Roja*».¹⁶ El curs es va acabar el 22 de juny de 1919 amb la graduació de deu alumnes.¹⁷ Amb total seguretat, el fet de comptar amb aquestes «*Damas enfermeras*», així com les dels cursos posteriors, va constituir un altre dels factors a tenir en compte a l'hora d'avaluar l'èxit i repercussió que l'assemblea local de la Creu Roja de Tarragona tingué a l'hora d'auxiliar als militars ferits i malalts que, a partir de 1922, van començar a arribar a Tarragona procedents del «*Desastre de Annual*».

En síntesi, la genealogia i evolució de la Creu Roja a Tarragona, com en moltes d'altres ciutats espanyoles i europees, s'ha de buscar en les necessi-

15. ANÒNIM. «Crónica local y regional: Cruz Roja-Damas enfermeras». *Diario de Tarragona*, 11/11/1917, p. 1.

16. A Espanya, la formació d'infermeres per part del la Creu Roja es va regular al 1917, establint dos nivells diferenciats d'ensenyament. D'una banda, el de les «*Enfermeras Profesionales de la Cruz Roja*» (remunerades i acreditades per realitzar funcions assistencials als hospitals); i, de l'altra, el de les «*Damas Enfermeras de la Cruz Roja*» (no remunerades i només habilitades per a realitzar accions de voluntariat social i d'ajuda a la comunitat). En relació a aquest darrer supòsit, la formació de «*Damas*» es regia pel programa d'ensenyança publicat a l'annex del Reial Decret de 28 de febrer de 1917, del Ministeri de la Guerra (Gaceta de Madrid, número 60, de 01/03/1917).

17. SOLER, LUÍS. «Asociación de la Cruz Roja: acto de imposición de insignias y entrega de títulos a las Damas enfermeras». *Diario de Tarragona*, 24/06/1919, p. 1.

tats generades arran de diversos conflictes bèl·lics. Ara bé, no és menys cert afirmar que, progressivament, aquest humanitarisme de guerra va deixar pas a un altre tipus d'imaginari col·lectiu que associà la Creu Roja amb una idea molt més àmplia de «socors», fet pel qual es va acabar convertint en un dels principals actors a l'hora de gestionar tot tipus de crisis socials i/o sanitàries, així com d'altres situacions d'emergència. Actualment, de la mateixa manera que fa 150 anys, aquesta tasca social i assistencial –que els seus voluntaris fan arreu de casa nostra– continua essent un dels signes d'identitat de la Creu Roja.

◆ «Heroïsmos»: origen i finalitats d'un projecte cinematogràfic pioner

L'any 1921, l'assemblea local de la Creu Roja de Tarragona es va reunir per intentar organitzar un hospital de sang per a ferits i malalts provinents de la Guerra del Rif. Com que els recursos econòmics escassejaven i hi havia la necessitat de sensibilitzar a la població, es va posar al damunt de la taula la possibilitat de recollir els fons necessaris a través de la filmació i posterior exhibició d'una pel·lícula:

En el señorial domicilio de Dª Dolores Balcells de Suelves, viuda Chacón, se celebró hace días la reunión de las señoras que componen la Junta de damas de la Cruz Roja, así como las señoritas enfermeras y los doctores Cuchí y Soler para tratar de llevar a la práctica el montaje de un hospital para heridos y enfermos del ejército de Marruecos. (...) Con gran entusiasmo se aceptó, entre otras ofertas, la del edificio de D. Domingo Botet, sito en la calle de la Paz, para hospital de la Cruz Roja, delegando a los doctores Cuchí y Soler para visitarlo y ponerlo en condiciones de poderse inaugurar pronto. Se convino en que inmediatamente las señoritas enfermeras constituyesen el ropero de dicho hospital para arreglar todo lo relacionado con ropa blanca, vendas y material de curación y se acordó que, de común acuerdo con la Comisión provincial de Caballeros, se montase dicho hospital con el mayor número de camas posible y con toda urgencia. (...) También se acordó, por unanimidad agradecer a las señoritas enfermeras sus servicios para el hospital de aquí y para formar parte de los equipos que han de ir en los trenes hospitales acompañando los heridos desde el sitio de desembarque a nuestra ciudad.¹⁸

18. ANÒNIM. «La Cruz Roja de Tarragona». *Diario de Tarragona*, 23/08/1921; p. 1-2.

Un dels principals impulsors del projecte fou l'industrial i mecenes Lluís Bonet Amigó (1881-1965),¹⁹ que es va fer càrrec de la direcció, el muntatge i de l'equip tècnic del film. El primer pas va ser l'organització d'un concurs per escollir el guió del film, el guanyador del qual fou el periodista Luís de Salvador i Andrés (1893-1975).²⁰ Els actors, tots aficionats, provenien de les classes més benestants de Tarragona i eren, majoritàriament, membres o col·laboradors de la Creu Roja tarragonina. D'entre tots ells, destaquen el pintor Francesc Cidón (1871-1943)²¹ que, a més d'actuar, va realitzar el cartell

19. Luís Bonet i Amigó (Tarragona 1881 – Barcelona 1965) fou un empresari que va destacar per ser esportista i posteriorment dirigent esportiu. Va practicar l'hoquei al Club Gimnàstic de Tarragona i el rem al Club Nàutic de Tarragona. Va ser el primer president de la Federació Catalana de Rem entre els anys 1922 i 1927 i també va dirigir el Club Nàutic de Tarragona en dos períodes, del 1920 al 1927 i del 1931 al 1936. A destacar la seva presidència al Club Gimnàstic de Tarragona, del 1924 al 1926, moment en el qual va professionalitzar la secció de futbol. Finalment, a mode d'anècdota, el 1924 va crear les Olimpíades Llevantines, que van consistir en un enfrontament esportiu entre les ciutats de Tarragona i Alacant, a la cita de la qual quatre-cents esportistes tarragonins es van desplaçar en un vaixell sufragat pel mateix Luís Bonet. Per saber-ne més, vegeu: GALLEN, Carles. *Les Federacions Esportives catalanes i els seus presidents*. Barcelona: UFEC, 2013.

20. Luis Salvador i Andrés (Tarragona 1893 – 1975) fou director del *Diario de Tarragona* de 1927 fins al 1937. Durant la Guerra Civil, va ser nomenat per l'Ajuntament de Tarragona com a cronista oficial del conflicte i encarregat de redactar la memòria dels bombardejos de la ciutat. A finals de 1938, se'n va anar Barcelona i d'allà, amb la resta de la família, va marxar cap a l'exili a França. No va tornar a Catalunya fins a principis de la dècada dels seixanta, primer a Barcelona i, posteriorment, a Tarragona, on es va instal·lar definitivament a partir de 1970. Va morir l'estiu del 1975. El 1994 Ramon Salvador, el seu fill, va llegar una caixa amb documentació diversa del seu pare a la Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona que ha estat publicada sota els següents títols: SALVADOR, Luís. *Tarragona sota les bombes. Crònica d'una societat en guerra (1936-1939)*. Valls: Cossetània Edicions, 2005 i SALVADOR, Luís. *Quan la mort venia del cel: memòria dels bombardejos sobre Tarragona (1937-1939)*. Valls: Cossetània Edicions, 2009. A més de la seva faceta periodística, Luis de Salvador en va cultivar una altra de literària escrivint guions teatrals i novel·les com, per exemple, l'argument de la pel·lícula «*Heroísmos*».

21. Francesc Cidón i Navarro (València 1871 – Saragossa 1943), va ser pintor i retratista. Va estudiar a l'Acadèmia de Sant Carles de València i va ser deixeble de Joaquín Sorolla. Va ser catedràtic de dibuix als instituts de Maó, Tarragona i Saragossa. Va obtenir diversos premis i medalles a les exposicions nacionals de 1904 i 1920. De traç elegant i molt afí a l'estil modernista, es va destacar com a cartellista il·lustrador i realitzador d'exlibris. Va ser també conegut com a pintor de retrats i paisatges, entre els quals destaca la col·lecció «*Pueblos aragoneses devastados por la guerra*». Per saber-ne més, vegeu: MAS, Ricard. *Els artistes catalans i la publicitat (1888-1929)*. Barcelona: Parsifal Edicions, 2002.

del film –que també es va posar a la venda–, i el metge Lluís Soler Cañellas (1868-1954)²² que va interpretar el paper de metge de la Creu Roja –simulant una de les facetes de la seva activitat professional a la vida real–.

Cartell del film «Heroísmos». Realitzat per Francesc Cidón, reproduïx els valors patriòtics que van inspirar el rodatge. En un paisatge inhòspit i desèrtic, tal com es concebia la regió del Rif (actual Marroc) per l'imaginari col·lectiu de la societat tarragonina i espanyola d'aquells moments, una «Dama infermera» de la Creu Roja auxilia a un soldat ferit en batalla. Fotografia cedida per l'Aula del Cinema de la URV.

22. Lluís Soler i Cañellas (Tarragona 1868 – 1954) va iniciar els estudis de medicina a Barcelona al 1883. Com a metge i polític, l'activitat més important la va desenvolupar entre els anys 1900 i 1935. Juntament amb el metge Samuel Cuchí, fou un dels membres més actius de l'assemblea local de la Creu Roja de Tarragona. Entre d'altres càrrecs, exercí de director facultatiu d'aquesta entitat durant els anys deu del segle XX i també fou el primer professor director de l'anteriorment esmentat curs de «Damas enfermeras» que es va celebrar a Tarragona entre els anys 1918 i 1919. Pel que fa a la seva vessant política, malgrat no va pertànyer mai a cap partit, l'any 1912 formà part del consistori municipal tarragoní –presidit per l'alcalde Robert Guasch i Robusté– ostentant el càrrec de regidor i cinquè tinent d'alcalde. Finalment, també cal destacar que fou president del Col·legi de Metges de Tarragona en tres ocasions: de 1908 a 1910, de 1918 a 1923 i de 1923 a 1926. Per saber més de la biografia d'en Lluís Soler, vegeu: SÁNCHEZ-RIPOLLÈS, Josep M. *Col·legi Oficial de Metges de Tarragona: una història de cent anys (1898-1998)*. Valls: COMT, 1998.

Fotograma del film «Heroísmos». Escena rodada a la zona portuària de Tarragona. Asseguda a sobre d'un veler s'hi pot veure a la protagonista del film, María Remy Font-Romeu –interpretada per Amparo Sanromá Anguiano (Tarragona 1902 – 1985)–. Fotografia cedida per l'Aula del Cinema de la Universitat Rovira i Virgili.

El resultat final va ser la producció d'una pel·lícula d'uns 2.000 metres, amb una durada de 100 minuts, i la publicació d'un llibret amb l'argument del film. El rodatge va tenir lloc a diferents llocs emblemàtics de Tarragona com, per exemple, la catedral, les muralles, el balcó del Mediterrani, diferents cases senyoriales, jardins públics, l'Hospital de la Creu Roja, la zona portuària i la Torre dels Escipions. També es van filmar algunes escenes a localitats properes a la capital, com Roda de Berà, Altafulla i Tamarit o el Monestir de Santes Creus. La pel·lícula es va estrenar el 7 d'abril del 1922, al *Salón Moderno* de Tarragona. L'espai de l'estrena va ser cedit per la seva propietària, la senyora Eduvigis Balcells, i –segons la premsa de l'època– va ser una festa de dues hores de durada on, a més de la projecció del film, hi va haver entremès còmic, monòleg i actuació d'òpera. Posteriorment, es farien projeccions del film en sessions populars i a preus reduïts per la «cla-

se media y obrera de la Ciudad».²³ La pel·lícula també va ser projectada amb posterioritat a Alacant i a Reus i va ser enviada a la Reina Victòria Eugènia de Battenberg per ser exhibida al *Palacio Real*.

◆ Sinopsi de la pel·lícula «Heroísmos»

El drama s'ubica a la Tarragona dels anys vint del segle passat i, inicialment, la trama gira al voltant de dos nens. D'una banda, una nena anomenada *Maria Remey de Font-Romeu*, la qual pertanyia a una de les famílies nobles i més acabalades de la capital tarragonina. La desgràcia va fer que *Maria Remey* quedés òrfena als cinc anys i, a partir d'aquell moment, sigui criada per la seva tieta paterna *Doña Magdalena*. De l'altra, un hospicià de l'orfenat local, de similar edat, anomenat *Esteban Magín Expósito*. Un dia, anant *Maria Remey* i la seva tieta amb cotxe, l'infortuni provocà que atropellessin accidentalment al petit *Esteban Magín*. Ferit de certa gravetat i amb la intenció de procurar-li les millors atencions mèdiques, el petit orfe fou traslladat a la mansió dels Font-Romeu on, després d'alguns mesos de convalescència i de travar una forta amistat amb *Maria Remey*, *Doña Magdalena* acabà per afillar-lo. Així, doncs, *Esteban Magín* i *Maria Remey* van començar a conviure com a germans però, a mesura que van anar creixent, ell s'anà enamorant d'ella.

En veure que no era correspost, entre d'altres motius per ser un expòsit sense cognom ni fortuna, *Esteban Magín* marxà de Tarragona per intentar fer fortuna i així fer-se digne de l'amor de la noia. Després d'algunes peripècies, entre les quals destaca l'homicidi d'un galant aviador francès que volia «conquerir» a *Maria Remey*, a mans d'*Esteban Magín*, el jove protagonista –temorós de la justícia– fugirà i acabarà combatent al Marroc amb el *Tercio de Extranjeros*. Després d'una acció heroica, *Esteban Magín* caurà presoner dels rifenys. El seu captiveri no s'acabarà fins que la filla d'un dels líders rifenys, una noia anomenada Zaimia que s'enamora del nostre protagonista, l'ajuda a escapar –tot i sabent que això significarà la seva mort–. Durant la fugida, *Esteban Magín* és perseguit i ferit pels rifenys, tot i que, finalment, aconsegueix arribar a un *blocao*. És llavors quan, mal ferit i convertit en heroi, *Esteban Magín* és traslladat a l'Hospital de la Creu Roja de Tarragona. I és allà, en aquell ambient de dolor i d'heroisme, on es retroben els dos protagonistes: *Esteban Magín* com a soldat i *Maria Remey*

23. ANÒNIM. «Acontecimiento artístico en Tarragona: proyección del cinedrama Heroísmos». *Tarragona*, 7/04/1922, p. 1.

com a «Dama enfermera» de la Creu Roja. «Y aquí halla fin la narración de esta historia de dos corazones héroes que fueron, desde entonces y hasta el morir, como dos aras santas donde ardió el fuego del más grande y puro amor: Amor a la Humanidad doliente. Amor a la Patria».²⁴

Fotograma del film «Heroísmo». Retrobament, en un dels fotogrames finals, dels dos protagonistes de la pel·lícula a l'Hospital de la Creu Roja de Tarragona. Dempeus, la «Dama enfermera» *María Remey de Font-Romeu* i al llit, encara convallescent, el soldat de la legió *Esteban Magín Expósito*. Fotografia cedida per l'Aula del Cinema de la URV.

◆ El (re)descobriment del film «Heroísmo»

Amb el pas del temps aquesta pel·lícula va quedar en l'oblit, fins al punt que, pel fet de no haver estat realitzada per cap productora coneguda, no apareixia en cap dels catàlegs històrics del cinema espanyol. De fet, molts films d'èpoques similars mai podran ser recuperats, ja que van ser pel·lícules projectades en barraques de fira itinerants de començaments del segle XX, les

24. SALVADOR, LUÍS. *Heroísmo*. Novela original de Luís de Salvador adaptada al cinematógrafo en un prólogo y dos episodios por Luís Bonet Amigó. Película impresionada en Tarragona por un grupo de patriotas a beneficio de la Cruz Roja. Tarragona: s/e, 1922, p. 43.

bobines de les quals es van vendre posteriorment per a recuperar-ne la plata.²⁵ En aquest sentit, es calcula que s'han perdut un 95 % dels films en nitrat de l'estat espanyol, per la qual cosa una troballa d'aquestes característiques és importantíssima.

Així, doncs, més enllà d'algunes referències als diaris de l'època, de la publicació del llibret amb l'argument i de la conservació d'alguns fotogrames, «*Heroísmos*» va estar desapareguda molt de temps. El destí, però, reservava un darrer gir de guió a aquesta apassionant història. L'any 2012, la Filmoteca Nacional de Catalunya es va posar en contacte amb els membres de l'Aula del Cinema de la Universitat Rovira i Virgili (URV) per informar-los de l'existència d'un nitrat dipositat a les seves instal·lacions, procedent de Reus, el qual es trobava en un estat de descomposició activa greu, amb desaparició d'imatge i un rodet molt rovellat. La bobina que contenia el film havia arribat a la Filmoteca procedent de la cadena local de televisió Canal Reus, la qual va aparèixer de forma casual i descatalogada a la videoteca de l'esmentada emissora i se'n desconeixia la procedència. El canal televisiu va enviar aquest material al Centre de la Imatge Mas Iglesias de Reus que, immediatament, va fer-lo arribar a la Filmoteca per tal de començar els treballs per poder salvar el major contingut possible. Malgrat tots els esforços només es van poder salvar uns 25 metres de film, que van equivaldre a una mica més de 30 segons de filmació. Un any després i gràcies a la difusió als mitjans de comunicació locals de la troballa, es van poder recuperar tres rotllos sencers de la pel·lícula, corresponents al 70% de tot el rodatge. Fou llavors quan la Filmoteca de Catalunya i la URV –a través de l'esmentada Aula de Cinema– van iniciar el procés de restauració i preservació de les bobines que es van trobar.

En tractar-se de la recuperació més excepcional del cinema tarragoní, un cop restaurada la pel·lícula, l'Aula de Cinema de la URV i la Xarxa Santa Tecla –amb la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat, la Filmoteca de Catalunya, la Creu Roja i la Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona– van organitzar una exposició que es va poder visitar del 1 al 11 de juny de 2023 a les instal·lacions de les «antigues» urgències de l'Hospital de Santa Tecla de Tarragona. Aquesta exposició, titulada «*Heroísmos. Història d'un nitrat (1922)*», va mostrar –per mitjà de plafons explicatius– la intrahistòria del film i les imatges restaurades del film, així com les dificul-

25. Per saber més sobre els orígens del cinema a les nostres contrades, vegeu: NOGALES, Pedro; SUÁREZ, José C. *El nostre cinema paradís: els inicis del cinema als pobles del Tarragonès*. Tarragona: Arola Editors, 2016.

tats de conservació de les pel·lícules en nitrat. A més, es van poder veure els «fotocroms» originals de la pel·lícula, on es mostraven una sèrie d'imatges atractives del film que eren exhibides a les taquilles dels cinemes per tal de fer-ne promoció. Gràcies a les actuals tecnologies, tota l'exposició és consultable a través d'un recorregut virtual a la següent pàgina web de la URV: <<https://www.urv.cat/ca/vida-campus/art-cultura/cinema/heroismos/>>

Fotograma del film «Heroísmos». Escena rodada a l'Hospital de la Creu Roja de Tarragona, en la qual s'hi pot veure un metge realitzant una exploració a un nen sota l'atenta mirada d'una «Dama enfermera». Fotografia cedida per l'Aula del Cinema de la URV.

L'exposició es va complementar amb dues conferències. La primera va anar a càrrec d'en Jaume Camps Girona, historiador i professor del Departament d'Història i Història de l'Art de la URV, amb el títol «A l'Àfrica, minyons! La Guerra del Rif i el desastre d'Annual».²⁶ La segona conferència la va impartir en Josep Barceló Prats, historiador de la medicina i professor del Departament d'Infermeria de la URV, amb el títol «Tarragona hospitalària. La pràctica mèdica a Tarragona a través del film *Heroísmos*». I és que

26. Per saber-ne més sobre la guerra del Rif, es pot consultar la seva tesi doctoral: CAMPS-GIRONA, Jaume. *Entre el reformismo y el combate por la independencia. El nacionalismo en el norte de marruecos (1912- 1956)*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2020.

vista amb l'òptica pròpia de la història de la medicina, la pel·lícula conté determinades imatges i escenes que permeten descriure i analitzar l'activitat hospitalària i mèdica, així com reconstruir la representació social dels professionals sanitaris i de les seves pràctiques al primer quart del segle XX.²⁷

És a dir, malgrat que l'argument del film està basat en una obra de ficció literària, «Heroísmos» s'erigeix com una finestra oberta al passat ja que es va realitzar a partir d'un accentuat realisme cinematogràfic. No obstant això, no s'ha oblidat que el film, com qualsevol altre exercici de recreació, no és un fidel reflex de la realitat, sinó que les imatges conformen un discurs narratiu amb un significat determinat –imatges al servei del discurs–. És a dir, les imatges del film no ens ensenyen els fets en sí, ni tan sols tal com van ser viscuts pels seus protagonistes, sinó imatges seleccionades i muntades curosament per tal que s'ajustin a la finalitat de la novel·la i del seu argument. Malgrat aquestes limitacions, «Heroísmos» és un document cinematogràfic amb un fort contingut social que, gràcies al pas del temps, pot ser emprat com una eina molt útil per conèixer les mentalitats assistencials i les pràctiques mèdiques de la societat tarragonina de principis del segle XX.²⁸

JOSEP BARCELÓ-PRATS
Universitat Rovira i Virgili

NEUS SÁNCHEZ-PIÉ
Arxiu Històric de l'Hospital de Sant Pau
i Santa Tecla de Tarragona

27. Per aprofundir en aquesta temàtica, vegeu: BARCELÓ-PRATS, Josep. «Heroísmos: Etnografía del modelo y asistencia y práctica médicas en la Cataluña noucentista». A: PERDIGUERO-GIL, Enrique; COMELLES, Josep M. (eds.) *Medicina y etnografía en Cataluña*. Madrid: CSIC, p. 227-259.

28. Sobre el valor etnogràfic del film «*Heroísmos*», vegeu: BARCELÓ-PRATS, Josep, «Heroísmos (1922), la representació de la pràctica mèdica a principis del siglo XX», *Revista de medicina y cine*, vol. 14, n. 1, p. 21-28.

◆ Bibliografía

- ARRIZABALAGA, Jon. «Asistencia, caridad y nueva ética de la responsabilidad colectiva ante la salud y la pobreza en el espacio urbano occidental del Antiguo Régimen». A: HUGUET-TERMES, Teresa; VERDÉS, Pere; ARRIZABALAGA, Jon; SÁNCHEZ, Manuel. (eds.) *Ciudad y hospital en el Occidente Europeo (1300-1700)*. Lleida: Milenio, 2013, p. 27-48.
- BARCELÓ-PRATS, Josep. «Heroísmos: Etnografía del modelo y asistencia y práctica médicas en la Cataluña noucentista». A: PERDIGUERO-GIL, Enrique; COMELLES, Josep M. (eds.) *Medicina y etnografía en Cataluña*. Madrid: CSIC, 2015, p. 227-259.
- BARCELÓ-PRATS, Josep. *Poder local, govern i assistència pública: l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla de Tarragona*. Tarragona: Arola Editors, 2017.
- BARCELÓ-PRATS, Josep. «Las raíces culturales del hospital medieval: El caso de Tarragona (ss. XII-XV)». *Revista de la CECEL*, n. 18, 2018, p. 7-30.
- BARCELÓ-PRATS, Josep. «Heroísmos (1922), la representación de la práctica médica a principios del siglo XX». *Revista de medicina y cine*, vol.14, n. 1, 2018, p. 21-28. <https://revistas.usal.es/cinco/index.php/medicina_y_cine/article/view/17832>
- CAMPS-GIRONA, Jaume. *Entre el reformismo y el combate por la independencia. El nacionalismo en el norte de marruecos (1912- 1956)*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, tesis de doctorat, 2020. <<https://www.tesisenred.net/handle/10803/671187#page=1>>
- CLEMENTE, Josep C. *125 anys de testimoni humanitari (1872-1997): La Creu Roja a Barcelona*. Barcelona: Fundació Uriach, 1997.
- COMELLES, Josep M.; CONEJO, Antoni; BARCELÓ-PRATS, Josep. *Imago civitatis: Hospitales y manicomios en Occidente*. Tarragona i Barcelona: Publicacions URV i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2018. <<https://llibres.urv.cat/index.php/purv/catalog/book/342>>
- EIXIMENIS, Francesc. *Regiment de la cosa pública*. Barcelona: Ed. Barcino, [1383] 1929.
- GALLEN, Carles. *Les Federacions Esportives catalanes i els seus presidents*. Barcelona: UFEC, 2013.
- GARCÍA-REYES, J. Carlos; SÁNCHEZ-MARTÍNEZ, Guillermo; ARRIZABALAGA, Jon. «Movilización patriótica, medicina de guerra y humanitarismo: la Cruz Roja española en los conflictos civiles del Sexenio Democrático». *Estudios do Século XX*, n. 12, 2012, p. 69-86.

- LAQUEUR, Thomas. «Bodies, details, and the humanitarian narrative». A: HUNT, Lynn. (ed) *The New Cultural History*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1989, p. 176-204.
- MAS, Ricard. *Els artistes catalans i la publicitat (1888-1929)*. Barcelona: Parsifal Edicions, 2002.
- MOYNIER, Gustave. *Compte rendu de la Conférence Internationale réunie à Genève les 26, 27, 28 et 29 Octobre 1863 pour étudier les moyens de pourvoir à l'insuffisance du service sanitaire dans les armées en campagne*. Genève: J. G. Fick, 1863.
- NOGALES, Pedro; SUÁREZ, José C. *El nostre cinema paradís: els inicis del cinema als pobles del Tarragonès*. Tarragona: Arola Editors, 2016.
- SALVADOR, Luís. *Heroísmos. Novela original de Luís de Salvador adaptada al cinematógrafo en un prólogo y dos episodios por Luís Bonet Amigó. Película impresionada en Tarragona por un grupo de patriotas a beneficio de la Cruz Roja*. Tarragona: s/e, 1922.
- SALVADOR, Luís. *Tarragona sota les bombes. Crònica d'una societat en guerra (1936-1939)*. Valls: Cossetània Edicions, 2005.
- SALVADOR, Luís. *Quan la mort venia del cel: memòria dels bombardejos sobre Tarragona (1937-1939)*. Valls: Cossetània Edicions, 2009.
- SÁNCHEZ-RIPOLLÈS, Josep M. *Col·legi Oficial de Metges de Tarragona: una història de cent anys (1898-1998)*. Valls: COMT, 1998.
- VIVES, Francisco. *Tarragona benèfica: compendio histórico-práctico de las actuales Instituciones benéficas*. Tarragona: Talleres tipográficos Suc. de Torres & Virgili, 1929.
- ZARZOSO, Alfons; BARCELÓ-PRATS, Josep. *Barcelona hospitalària: La ciutat i els seus hospitals, segles XIV-XX*. Barcelona: Museu d'Història de Barcelona, 2023.